

УДК 343.81

В. В. Свірець
здобувач*Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ***ОСОБЛИВОСТІ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ**

Розбудова демократичної, соціальної, правової держави є важливим завданням сучасного українського суспільства. Гуманізм як один з основних принципів кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань та реформування кримінально-виконавчої системи стає важливою складовою демократичних змін у суспільстві, що орієнтується на цивілізовані міжнародні стандарти. Проблема інституційного реформування системи виконання та відбування покарання та його організаційно-правового забезпечення в сучасній науці кримінально-виконавчого права після прийняття Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України) комплексно на дисертаційному рівні не розглядалася, що не може не викликати теоретичного і практичного інтересу.

Проблематика функціонування системи, що забезпечує виконання і відбування покарання, напрями її реформування завжди привертала і продовжує привертати увагу науковців. Окремі аспекти цих проблем досліджувались у наукових працях таких учених, як М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, І.Л. Близнюка, Л.В. Багрій-Шахматова, І.Г. Богатирьова, В.О. Глушкова, О.М. Джужі, Т.А. Денисової, М.Й. Коржанського, В.О. Корчинського, В.Н. Кудрявцева, В.А. Львовичкіна, О.Є. Наташева, О.Б. Пташинського, Г.О. Радова, О.Л. Ременсона, В.І. Рудника, А.Х. Степанюка, М.О. Стручкова, І.С. Яковець та інших. Однак, незважаючи на вагомий здобуток науковців, основні засади реформування пенітенціарної системи потребують подальшого дослідження, особливо це стосується норм, які регулюють виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі, започаткування пробаційних механізмів та реабілітації засуджених. Здійснені наукою кримінально-виконавчого права дослідження в даній сфері не повною мірою відповідають сучасним потребам теорії та практики.

У Паспорті реформи пенітенціарної системи та пробації одним з очікуваних результатів визначено дотримання права людини шляхом створення умов поведінки та утримання у відповідності до міжнародних стандартів.

Для досягнення такого результату визначено наступні індикатори:

- оптимізовано кількість установ відповідно до затверджених критеріїв, побудовано нові установи відповідно до потреб;

- в пенітенціарних установах матеріально-технічне забезпечення відповідає міжнародним стандартам, вдосконалено нормативно-правове забезпечення щодо комунально-побутового обслуговування;

- забезпечено перехід від колективної системи тримання до індивідуальної;

- здійснено капітальні та поточні ремонти установ у залежності від потреб для приведення умов тримання у відповідність до стандартів.

В даній статті розглянемо стан реалізації зазначених завдань та можливі шляхи його покращення.

Станом на 1 березня 2019 року [1] у сфері управління Державної кримінально-виконавчої служби України перебуває 148 установ. Крім того, 29 установ знаходяться на території Донецької та Луганської областей, що тимчасово не контролюється українською владою. В 17 установах виконання покарань засуджені не утримуються, у зв'язку із здійсненням оптимізації їх діяльності. В установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, розташованих на території, що контролюється українською владою, тримається усього 54 677 осіб. З них у 17 слідчих ізоляторах та 12 установах виконання покарань з функцією СІЗО тримається 19 391 особа, узятя під варту та засуджена (з них на стадії: досудового розслідування – 2 101 особа, судового розгляду (до винесення вироку) – 9 963 особи). У 113 кримінально-виконавчих установах – 35 397 засуджених (у 7 колоніях максимального рівня безпеки 1 657 осіб, у 32 колоніях середнього рівня безпеки для неодноразово засуджених 15 066 осіб, у 27 колоніях середнього рівня безпеки для вперше засуджених 9 868 осіб, у 7 колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами для тримання чоловіків 1 153 особи, у 4 колоніях мінімального рівня безпеки із полегшеними умовами для тримання чоловіків 415 осіб, у 11 колоніях для тримання жінок 1 445 осіб). У 4 спеціалізованих лікувальних закладах перебувають 636 осіб, в лікувальних закладах при виправних колоніях та СІЗО 944 особи. У 22 виправних центрах відбувають покарання 1 572 особи, у 6 виховних колоніях – 117 осіб [2].

Серед засуджених 1 536 осіб відбуває покарання у вигляді довічного позбавлення волі; 459 осіб відбуває покарання у вигляді арешту у 54 арештних домах, створених при установах виконання покарань [2].

В частині скорочення кількості так званого «в'язничного населення» як підстави для оптимізації кількості установ виконання покарання підтримуємо позицію Д. Ягунова, який вказав, що скорочення кількості ув'язнених – це стратегічна мета пенітенціарної реформи у багатьох державах, а не проблема, що обумовлює реформу як таку. Необхідність закриття окремих установ через значне скорочення в'язничного населення – це інша проблема, яка потребує зовсім іншого підходу для визначення та вирішення. Тим більше, що скорочення кількості ув'язнених в умовах реформи поліції на фоні мінімального рівня розкриття злочинів у перехідний період зазначеної поліцейської реформи може змінитися:

- збільшенням рівня злочинності;
- відповідною системною реакцією органів правопорядку у вигляді «*tougher on crime*»;
- новим наповненням в'язниць, до якого вже задалегідь «звужена» пенітенціарна система може виявитися неготовою [3].

Скорочення кількості ув'язнених – це явище, характерне на сучасному етапі для окремих європейських країн. Відтак, є природнім, що в окремих європейських країнах уряди висувують пропозиції щодо закриття окремих установ. Так, у Британії уряд поставив за мету закрити вікторіанські в'язниці Pentonville (1816), Brixton (1820) та Reading (1844). Водночас планується побудувати 9 нових в'язниць. Проте ця політика базується на чітких й прозорих економічних розрахунках, які наочно демонструють обсяги заощаджень після закриття цих установ. У Швеції відбулося закриття 4 в'язниць для засуджених злочинців та 1 слідчого ізолятора. У Нідерландах рівень злочинності знижується кожного року. За період 2011 – 2015 років кількість ув'язнених знизилася на 27%. У цій країні в'язниці закривають через «досягнення необхідного рівня безпеки на вулицях». Тому 19 в'язниць були закриті через відсутність ув'язнених. На додаток планується закрити ще 5 в'язниць. Більше того, щоб в'язниці не «простоявали», Нідерланди «імпортували» на контрактних засадах 240 норвезьких та 300 бельгійських ув'язнених. Проте зазначені вищеприклади є більше винятками, ніж правилом. За період з 2004 року світове в'язничне населення збільшилося на 10% [3].

У Франції станом на початок 2016 року в установах утримувалося 67 тис. ув'язнених (99 ув'язнених на 100 тис. населення). У 2014 році у французьких установах перебували 73 тис. осіб (114 ув'язнених на 100 тис.). Тобто можна спостерігати певне зниження кількості в'язничного населення. Проте не варто забувати, що 2011 року у Франції нараховувалося 63 тис. ув'язнених (99 ув'язнених на 100 тис.). Норвегія упродовж останніх років надає приклад поступового

збільшення в'язничного населення (з 2,5 тис до 3,7 тис). У відносних показниках Норвегія також демонструє збільшення incarceration rate (з 57 до 72 ув'язнених на 100 тис.). Навпаки, приклади зниження incarceration rate за останні роки демонструють наступні країни:

- Іспанія (2010 рік – 165 ув'язнених, 2016 рік – 133 ув'язнених);
- Польща (2010 рік – 210 ув'язнених, 2016 рік – 188 ув'язнених);
- Швеція (2010 рік – 74 ув'язнених, 2016 рік – 53 ув'язнених);
- Латвія (2010 рік – 333 ув'язнених, 2016 рік – 224 ув'язнених);
- Литва (2010 рік – 315 ув'язнених, 2016 рік – 254 ув'язнених) [3].

Погоджуючись з позицією Д. Ягунова щодо передчасності вирішення питання про закриття та ліквідацію установ виконання покарань, зауважимо, що така оптимізація можлива і необхідна за наступних умов:

- розробка і затвердження на рівні Кабінету Міністрів України конкретних якісних та кількісних критеріїв, за якими прийматиметься рішення про ліквідацію/функціонування установи;
- розрахунок фінансового ефекту від таких управлінських рішень та оцінка ризиків їх прийняття.

Щодо побудови сучасних установ та/або їх перенесення за межі міст, варто зазначити наступне. Так, розпорядженням від 07 жовтня 2015 року № 1066-р Кабінет Міністрів України підтримав звернення Державної пенітенціарної служби щодо ліквідації Чернівецької установи виконання покарань управління Державної пенітенціарної служби в Чернівецькій області (№ 33) у зв'язку з аварійним станом будівель і споруд, у яких розміщена зазначена установа, та її розташуванням у безпосередній близькості до історичного центру м. Чернівців, об'єктів, що належать до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, та навчальних закладів.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини при цьому зазначала: «Як свідчать результати моніторингового візиту представників Департаменту національного превентивного механізму Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини разом із громадськими моніторами до зазначеної установи, що відбувся у листопаді 2015 року, умови тримання в Чернівецькому СІЗО є одними з найкращих у порівнянні з іншими подібними установами в Україні, в тому числі й з тими ж Київським, Львівським та Одеським слідчими ізоляторами. При цьому, наприклад, Дніпропетровський СІЗО, умови в якому є на порядок гіршими, ніж у Чернівецькому СІЗО, навіть не потрапив до переліку пріоритетних установ» [3].

У вересні 2014 року спостережна комісія перевірила Чернівецький слідчий ізолятор та визнала умови в слідчому ізоляторі прийнятними для перебування ув'язнених, що, як наголошувалося, стало реальним через суттєве зменшення кількості ув'язнених. В той же час, відсутні оприлюднені дані щодо складання комісією санітарних лікарів та архітекторів офіційний акту про подальшу неможливість використання цього закладу, який служив би основою для відповідного розпорядження Кабінету Міністрів України. Про аварійний стан установи в офіційній позиції Міністерства юстиції України не було зазначено [3].

Вважаємо, що при вирішенні питання про перенесення установи за межі міста, в особливості у віддалений район, суб'єктам прийняття відповідних рішень необхідно враховувати матеріальні та часові витрати слідчого для проведення слідчих дій з ув'язненими, яких може бути десятки і сотні в регіоні, можливий вплив такого рішення на дотримання вимог Конвенції про захист прав і основоположних свобод (1950), зокрема, права на справедливий суд в частині розумності строків розгляду справи.

Відсутність прозорості процедури прийняття рішення надає обґрунтовані підстави для недовіри до реформаційних процесів та їх негативного сприйняття громадськістю.

Цей напрямок реформи відноситься до категорії термінових, проте це не виключає необхідності максимально чіткого та прозорого звітування Міністерства юстиції щодо причин закриття того чи іншого слідчого ізолятора з представленням громадськості документів з підписами відповідних спеціалістів та експертів про неможливість подальшого використання того чи іншого слідчого ізолятора за цільовим призначенням [3].

Таким чином, існує потреба у чіткому та прозорому звітуванні Міністерства юстиції про результати вибору провайдера послуг та процедур реалізації відповідних проектів реконструкції. Так, в контексті зміни дислокації Лук'янівського СІЗО йдеться не про будівництво нового слідчого ізолятора, а про переобладнання Ірпінського виправного центру №132, розташованого у смт. Коцюбинське, початок діяльності якого припадає на 1944 рік. Всього планується побудувати установу, призначену для утримання 2270 місць. Ціна проекту – майже 350 млн. грн. [3].

Відстані між новим слідчим ізолятором та судами міста Києва буде складати: до Печерського районного суду м. Києва – понад 20 кілометрів; до Шевченківського районного суду м. Києва (друге приміщення) – понад 10 км; до Шевченківського районного суду м. Києва (друге приміщення) – понад 18 км; до Дарницького районного суду м. Києва – понад 32 км; до Голосіївського районного суду м. Києва – понад 22 км; до Подільського районно-

го суду м. Києва – понад 16 км; до Дніпровського районного суду м. Києва – понад 32 км; до Деснянського районного суду м. Києва – понад 22 км; до Оболонського районного суду м. Києва – понад 14 км; до Святошинського районного суду м. Києва – понад 11 км; до Солом'янського районного суду м. Києва – понад 18 км [3].

Разом з тим, ми категорично не згодні з тим, що оптимізація передбачає виключно скорочення та ліквідацію задля економії бюджетних коштів, особливо це стосується вже згаданих довічно засуджених, яких варто звільнити, бо утримання – це затрати, яких можна уникнути.

Підсумовуючи викладене, слід погодитися із тими вченими, які вважають, що необхідно встановити конкретизовані індикатори окремо по кожній установі або службі (центру) пробації – на момент проведення реформи, після її проведення та на майбутнє (рівень рецидиву після відбування покарання у вигляді позбавлення волі та інших покарань, пов'язаних з ізоляцією від суспільства; рівень рецидиву після покарань з випробуванням та альтернативних покарань; загальний показник смертності та суїцидів у пенітенціарних установах; рівень працевлаштування засуджених після звільнення з пенітенціарних установ; кількість притягнутих до кримінальної відповідальності працівників пенітенціарної системи за корупційні злочини; випадки втеч з пенітенціарних установ; кількість знайдених заборонених предметів у пенітенціарних установах; кількість спеціалістів для пенітенціарної системи, підготовлених відомчими навчальними закладами, з них – звільненими впродовж 3-х років за власним бажанням тощо) [3].

Одним з перспективних напрямів перегляду схеми фінансування пенітенціарної системи може стати впровадження системи оплати праці персоналу пенітенціарних установ та служб пробації залежно від комплексного оцінювання показників діяльності відповідної пенітенціарної установи або служби пробації, однак дане питання виходить за межі цього дослідження. У випадку можливості відновлення окремих корпусів старих слідчих ізоляторів має бути надане повне обґрунтування щодо можливості ремонту та подальшого використання таких корпусів. Міністерство юстиції має сформулювати (з урахуванням тенденцій злочинності) та оприлюднити для громадського обговорення перелік установ, які підлягають закриттю у зв'язку з економічною недоцільністю, а також забезпечити прозорість та усунути корупційні ризики при відчуженні слідчих ізоляторів шляхом постійного висвітлення поточної ситуації щодо відчуження старих та побудови нових слідчих ізоляторів [3].

Як зазначив Європейський Комітет з запобігання катуванням та нелюдському чи принизливому поводженню або покаранню (КЗК) у своєму звіті про результати планового візиту 8-21 грудня

2017 року, найбільш вражаюча особливість відвідуваних закладів – це загалом погані або навіть жахливі матеріально-побутові умови установ, зокрема, у Києві та Львові. Ситуація в київському СІЗО навіть погіршилася після відвідання КЗК у листопаді 2016 року. Оскільки воно було переповнене (навіть згідно з національною нормою), кількість ув'язнених перевищувала кількість ліжок (наприклад, камери № 21 і 32), що змусило ув'язнених спати по черзі. Незважаючи на спорадичні зусилля з проведення незначних ремонтних робіт (зазвичай використовуючи власні ресурси ув'язнених), умови ще більше погіршилися, при цьому камери були слабо освітлені, погано провітрювалися, часто напівзруйновані і брудні, і в цілому інфраструктура (електроенергія, вода, каналізація), близька до катастрофічного стану. Фактично, для основної частини ув'язненого населення (крім жінок і неповнолітніх), умови в Київському СІЗО можна було б сприймати як нелюдські. Матеріальні умови у СІЗО у Львові значною мірою визначалися застарілими комунікаціями старовинних будівель, і ситуація погіршувалася через повну відсутність бюджету на ремонт, що, зокрема, призводило до повторних порушень енергопостачання та водопостачання.

У багатьох камерах було тісно (наприклад, 14 ув'язнених, що мають камеру розміром близько 50 м², включаючи санітарний блок; шість ув'язнених, що проживають у камері розміром близько 16 м²; доступ до природного світла і штучного освітлення залишав бажати кращого).

Література

1. Міжконфесійна група капеланів завершила програму спеціалізованого навчання URL: https://prison-pastoral.blogspot.com/2019/03/blog-post_31.html
2. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України. URL: <https://kvs.gov.ua/harakteristika/01.03.2019.pdf>
3. Ягунов Д. В. Пенітенціарна система України: історичний розвиток, сучасні проблеми та перспективи реформування: монографія. 4-те вид., перероб. та доп. Одеса: Фенікс, 2011. 446 с.

Анотація

Свірець В. В. Особливості матеріально-технічного забезпечення реформування пенітенціарної системи. – Стаття.

Актуальність статті полягає в тому, що розбудова демократичної, соціальної, правової держави є важливим завданням сучасного українського суспільства. Гуманізм як один з основних принципів кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань та реформування кримінально-виконавчої системи стає важливою складовою демократичних змін у суспільстві, що орієнтується на цивілізовані міжнародні стандарти. Проблема інституційного реформування системи виконання та відбування покарання та його організаційно-правового забезпечення в сучасній науці кримінально-виконавчого права після

прийняття Кримінально-виконавчого кодексу України комплексно на дисертаційному рівні не розглядалася, що не може не викликати теоретичного і практичного інтересу. У статті доводиться, що однією з основних стратегічних цілей реформи пенітенціарної системи є дотримання прав людини в установах виконання покарань шляхом створення умов поведінки та утримання у відповідності до міжнародних стандартів. Наголошено, що при вирішенні питання про перенесення установи за межі міста, в особливості у віддалений район, суб'єктам прийняття відповідних рішень необхідно враховувати матеріальні та часові витрати слідчого для проведення слідчих дій з ув'язненими, яких може бути десятки і сотні в регіоні, можливий вплив такого рішення на дотримання вимог Конвенції про захист прав і основоположних свобод, зокрема, права на справедливий суд в частині розумності строків розгляду справи. Відсутність прозорості процедури прийняття рішення надає обґрунтовані підстави для недовіри до реформаційних процесів та їх негативного сприйняття громадськістю. З'ясовано, що одним з перспективних напрямів перегляду схеми фінансування пенітенціарної системи може стати впровадження системи оплати праці персоналу пенітенціарних установ та служб пробації залежно від комплексного оцінювання показників діяльності відповідної пенітенціарної установи або служби пробації, однак дане питання виходить за межі цього дослідження. У випадку можливості відновлення окремих корпусів старих слідчих ізоляторів має бути надане повне обґрунтування щодо можливості ремонту та подальшого використання таких корпусів.

Ключові слова: пенітенціарна система, політика у сфері виконання покарань і пробації, реформування, європейські стандарти діяльності.

Summary

Svirits V. V. Peculiarities of Material and Technical Support of Penitentiary System Reform. – Article.

The relevance of the article is that building a democratic, social, legal state is an important task of modern Ukrainian society. Humanism as one of the basic principles of penitentiary law, execution and serving of sentences and reform of the penitentiary system is becoming an important component of democratic change in a society that focuses on civilized international standards. The problem of institutional reform of the system of execution and serving of punishment and its organizational and legal support in modern science of criminal executive law after the adoption of the Criminal Executive Code of Ukraine was not considered at the dissertation level, which can not but arouse theoretical and practical interest. The article argues that one of the main strategic goals of the reform of the penitentiary system is the observance of human rights in penitentiary institutions by creating conditions of treatment and detention in accordance with international standards. It is emphasized that when deciding on the relocation of the institution outside the city, especially in a remote area, the decision-makers must take into account the material and time costs of the investigator to conduct investigative actions with prisoners, which may be tens or hundreds in the region. The possible impact of such a decision on compliance with the requirements of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, in particular the right to a fair trial, as regards the reasonableness of the time limits for consideration of the case. The lack of transparency in the decision-making process provides reasonable grounds for distrust in the reform processes and their negative public

perception. It was found that one of the promising areas of revision of the penitentiary system financing scheme could be the introduction of a remuneration system for prison staff and probation services depending on a comprehensive assessment of the performance of the penitentiary institution or probation service, but this study is

beyond the scope of this study. If it is possible to restore individual buildings of old remand centers, a full justification should be provided regarding the possibility of repair and further use of such buildings.

Key words: penitentiary system, punishment and probation policy, reform, European standards.